

rol. 'Wij' zijn rationeel (145), en we beschouwen moord omwille van eer als 'relict' (101). De grens van de beschaving waar de toeschouwer zich toe bekent ligt geografisch in Midden-Italië (118 en *passim*); in de tijd ligt die grens ergens ná de Middeleeuwen (hoewel de toeschouwer hier bij wijze van uitzondering door de historicus gecorrigeerd wordt, die het begin van de westerse traditie al in de twaalfde eeuw ontwaart – 32-33). De toeschouwer concludeert: 'Veel van de middeleeuwse waarden en normen lijken wel een sjabloon te worden van de tijd die ons te wachten staat, een tijd waarin het rationele denken het hopelijk niet af zal moeten leggen tegen irrationeel geloof dat altijd de onbewijsbaarheid van zijn groot gelijk als voordeel uitspeelt'. Hier had de historicus moeten problematiseren. Maar de historicus liet zich met een (retorisch?) 'natuurlijk' als verklaring door de toeschouwer al minstens 20 keer (*sic!*) wegsturen. En hoe sympathiek Milis ook is als toeschouwer die zich keer op keer laat verrassen door de historische sensatie, zijn lezerspubliek zou door Milis als historicus een handje geholpen moeten worden.

Marco Mostert
Universiteit Utrecht

W. Camphuis, *Tussen analyse en opportuniteit. De SER als adviseur voor de loon- en prijspolitiek* (Amsterdam: Aksant, 2009) 584 p. ISBN 978 90 5260 347 6; en Teun Jaspers, Bas van Bavel en Jan Peet (red.), *SER 1950-2010: Zestig jaar denkwerk voor draagvlak* (Amsterdam: Boom, 2010) 296 p. ISBN 978 94 6105 108 0.

Waar de ontwikkeling en het functioneren van het Nederlandse overlegmodel al decennia een populair thema vormt onder sociale wetenschappers, hebben historici op dit terrein lange tijd weinig van zich laten horen. In de afgelopen jaren is hier evenwel snel verandering in gekomen. Zo verschenen in 2007 op initiatief van de Leidse hoogleraar Vaderlandse Geschiedenis Henk te Velde een bundel over de ontwikkeling van het Nederlandse poldermodel getiteld *Harmonie in Holland* en van de hand van historica Doreen Arnoldus de monografie *In goed overleg?* dat het naoorlogse overleg over de sociale zekerheid in Nederland beschrijft. Meer recentelijk zijn hier twee werken bijgekomen die zich specifiek richten op een van de centrale organen van het Nederlandse overlegmodel: de SER.

Willem Camphuis' *Tussen analyse en opportuniteit* en het van een groep Utrechtse onderzoekers afkomstige *Zestig jaar denkwerk voor draagvlak* beschrijven beiden de rol van de SER in het Nederlandse overlegmodel, maar doen dit op een zeer verschillende manier. Waar Camphuis zich specifiek richt op de vraag welke invloed de SER heeft gehad op het terrein van het loon- en prijsbeleid tussen 1950 en 1993, hebben de Utrechtse onderzoekers zich de veel bredere vraag gesteld hoe de SER in de loop van zijn bestaan is omgegaan met ingrijpende economische, sociale en politieke veranderingen ten aanzien van thema's als internationalisering, arbeid, sociale zekerheid en duurzaamheid. Deze verschillende benaderingen hebben beiden hun voor- en nadelen en zorgen ervoor dat de twee werken elkaar in verschillende opzichten goed aanvullen.

Zestig jaar denken voor draagvlak is een gedenkboek dat is uitgekomen ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan van de SER. Het boek combineert gedegen bespie-

gelingen over de adviestaak van de SER op de gebieden van het structuurbeleid, de arbeidsmarkt, sociale zekerheid en zorg, en duurzaamheid met interviews van oud-politici, vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven en andere prominenten. Deze combinatie van informatieve hoofdstukken met oral history werkt bijzonder goed. Het zorgt voor een prettige mix tussen degelijkheid en leesbaarheid en stelt de lezer in staat zich te richten op de voor hem of haar meest relevante thema's. Ook de cross-disciplinaire aanpak is buitengewoon prettig; het is goed te merken dat niet alleen historici, maar ook juristen en economen een bijdrage hebben geleverd aan het boek.

Een poging om nieuwe wetenschappelijke inzichten te leveren doet het boek overigens niet. Het is allereerst een aardig overzichtswerk dat ook voor het grote publiek interessant is. Dit levert vaak wel leuke feiten en correcties op bestaande misvattingen op. Zo is het bijvoorbeeld interessant om te lezen dat de SER in de jaren vijftig al actief discussieerde over de vraag of de AOW-leeftijd door de stijgende levensverwachting moest worden verhoogd, maar dat toen (nog) geen doorslaggevend argument vond. Door hun zelfkritiek – of juist het ontbreken ervan – zijn ook de interviews van betrokkenen zeer de moeite waard. Zo neemt SER-voorzitter Alexander Rinnooy Kan het zich bijvoorbeeld kwalijk dat hij de kredietcrisis niet heeft zien aankomen en vraagt de voormalige WRR-voorzitter Wim Van de Donk zich af of de SER niet te onkritisch is geweest over de voortdurende marktwerking in de jaren negentig. Leuk ook zijn de interviews waarin de oud-premiers Wim Kok en Ruud Lubbers terugkijken op, en zich af en toe ook kritisch uitlaten over, de SER-bemoeienis met hun beleid. Ook kritisch, en daardoor zeer de moeite waard, zijn de laatste twee hoofdstukken van Jan Peet en Bas van Bavel.

De laatstgenoemde overspeelt zijn hand overigens wel wanneer hij zich afzet tegen de idee dat het overleg in de SER een matigende en vertragende invloed op beleidswijzingen heeft gehad, en daarbij verwijst naar de sterke wisselingen in de arbeidsinkomensquote en sociale uitgaven als percentage van het Bruto Binnenlands Product. Bestaand onderzoek geeft wel degelijk aan dat het streven naar consensus en compromis de besluitvorming kan vertragen doordat het tegenstanders in staat stelt de boel te rekken. Ook de bijdragen van verschillende co-auteurs (Schipers, Van Zanden en Heerma van Vos), met hun verwijzingen naar het passieve en trage karakter van het SER-overleg, duiden hier op. SER-voorzitter Rinnooy Kan pareert deze kritiek overigens buitengewoon behendig door er in zijn voorwoord op te wijzen dat de rol en taak van de SER allereerst ligt in het creëren van draagvlak. De huidige discussie over der herziening van het pensioenstelsel laat zien dat deze taak zich vaak niet eenvoudig laat verenigen met snelle besluitvorming. De vraag is evenwel of dat zo erg is.

Door diens reputatie als machtig adviesorgaan als uitgangspunt te nemen bekijkt Willem Camphuis in zijn *Tussen analyse en opportuniteit* de SER vanuit een totaal verschillende invalshoek. Camphuis bekritiseert de belangrijke rol die de SER vaak wordt toegedicht door middel van een diepgaande analyse van de 28 adviezen die de raad tussen 1950 en 1993 op het gebied van het loon- en prijsbeleid heeft uitgebracht. Hij vraagt zich hierbij consequent af: (1) onder welke politieke en sociaal-economische omstandigheden het initiatief tot de adviesaanvraag genomen werd; (2) hoe de SER op die aanvraag reageerde; (3) in hoeverre de SER andere partijen bij zijn advies betrok; en (4) welke invloed het advies ten slotte had op het regeringsbeleid. Camphuis komt hierbij tot de conclusie dat de SER slechts een matige invloed op het loon- en prijsbe-

leid heeft gehad. Van de 28 adviezen werden er slechts vijf volledig en nog eens negen gedeeltelijk of in grote mate overgenomen door de regering. Hierbij bleek het niet van belang of de adviezen unaniem waren of niet: ook adviezen waarin slechts een meerderheidsstandpunt kon worden bereikt bleken soms succesvol, terwijl verschillende unanieme adviezen niet werden opgevolgd.

Op deze conclusie en resultaten kan wel wat worden afgedongen. Zo kan het punt van het beperkte belang van eenstemmigheid bijvoorbeeld nauwelijks een nieuw wetenschappelijk inzicht worden genoemd. Belangrijker is de vraag of de SER-adviezen op het gebied van het loon- en prijsbeleid een goede indicatie geven van de algemene invloed van de SER op het regeringsbeleid. Camphuis benadrukt zelf het gepolitiseerde karakter van dit terrein en geeft aan dat regeringen zich vaak weinig aantrokken van adviezen die niet strookten met hun beleid. Ook het gegeven dat in 1993 het laatste advies over het loon- en prijsbeleid werd uitgebracht – wat de keuze voor 1993 als eindjaar in het onderzoek verklaart – geeft al het beperkte belang van de SER op dit onderwerp aan. Immers, op terreinen als de sociale zekerheid is de SER nog steeds een zeer gewaardeerd adviesorgaan. Het is hierdoor zeer goed mogelijk dat een keuze voor de sociale zekerheid of voor andere, minder gepolitiseerde, terreinen een veel rooskleuriger beeld van de invloed van de SER op het overheidsbeleid had opgeleverd.

Dit neemt niet weg dat *Tussen analyse en opportuniteit* zeer de moeite waard is om te lezen. In meer dan vijfhonderd pagina's en gebaseerd op een indrukwekkende hoeveelheid archiefbronnen en interviews levert het boek een schat aan informatie op over het naoorlogse inkomensbeleid. Jammer hierbij is wel dat het boek weinig aandacht besteedt aan de even cruciale rol van de Stichting van de Arbeid. Deze is overigens eerder al uitgebreid beschreven in Maarten van Bottenburg's *Aan den Arbeid!* Camphuis' grondige analyse van de SER-activiteiten op het gebied van de loon- en prijspolitiek kan gezien worden als een belangrijke aanvulling op dit werk.

Dennie Oudenijhuis
Universiteit Leiden

Judith Frishman, David J. Wertheim, Ido de Haan, and Joël Cohen (red.), *Borders and boundaries in and around Dutch Jewish history* (Amsterdam: Aksant, 2011) 208 p. ISBN 978 90 5260 387 2.

This volume of essays is the product of the Eleventh International Symposium on the History and Culture of the Jews. The proceedings of these symposiums have been published for years by Brill, as lovely, fiendishly expensive, books. Therefore, it was a pleasant surprise to see this volume published in paperback by smaller local publisher Aksant. Though largely unknown outside the Netherlands, Aksant has put together a more affordable and no less readable edition.

The editors begin the volume by setting out their goals for the book. The contributions to this volume are to take up the challenge of writing contextualized histories of Jewish communities. Using the nation-state as a departure point, most of the essays tie in the history of particular Jews or specific Jewish communities with overarching histories of regions or nations. Thus, the book seeks to redress the lack of engagement within Jewish History, in general, and Dutch Jewish History, in particular, with the